

HANS SOOSAAR – FOTOREPORTER PÄTSI AJAST HRUŠTŠOVI SULANI

TÕNIS LIIBEK, ajaloolane

Kuigi ka Eestis illustreerisid mitmed päeva- ja nädalalehed juba 19. sajandil oma lehekülgi fotokujutistega,¹ sai fotoaja- kirjandus tuule tiibadesse eelkõige 20. sajandi alguses. Siis, kui täiustusi fotode trükitehnikad ning muutus võimalikuks uudisfotode saatmine telegraafiliinide vahendusel.

1920. aastatel asusid Eestis tööle esimesed professionaalsed fotoajakirjanikud. Nõnda palkas 1925. aastal *piltidega nädal- leht* Esmaspäew tööle Artur Kalmi – Eesti esimese kutselise pressifotograafi. *Harjunud inimest sellele kohale polnud saada. Esmaspäewa jaoks tuli kasvatada inimesi. Foto-reportaash astus esimesi samme.*²

Tema järeltulijaks sai 1927. aastal Hans Soosaar³, kes jäi sellele elukutsele truuks kuni oma surmani aastal 1961. Huvipakkuv on jälgida ühe fotoajakirjaniku elukäiku noore vabariigi algus- aegadest läbi pöördeliste 1940-ndate kuni Hruštšovi sulani.⁴ Soosaare säilinud fotopärand Eesti arhiivides ja muuseumides annab aimu meisterlikust piltnikust, kes on osanud olla õigel hetkel õiges kohas. Tänapäeval on ta aga leidnud teenimatult vähe tunnustust fotograafi ja fotoajakirjanikuna.⁵

1. mai demonstratsioon Tallinnas. 1920. aastad. Eesti Ajaloomuuseum (AM), N 7178.

Taksoautod sadamas ootamas Ameerikast saabuvaid turiste. 1920. aastad. AM, N 7184.

Hans Wilhelm Soosaar sündis 18. veebruaril 1903. aastal Tallin- nas farmaatsiaäri omaniku Paul Soosaare pojana.⁶ Hariduse

1 Vt nt Arne Sillaste, Foto varasemas eesti ajakirjanduses (kuni 1917. aastani). Tartu ülikooli diplomitöö. Tallinn, 1979.

2 Aleksander Veiler, 10. aastat.; Olev Soots, Alati esimene!. Esmaspäew, 29.08. 1932.

3 Harry Malm, Jooni eesti fotoajaloost. Välis-eestlase kalender, New York, 1969, 24.

4 Vt nt tema poja Martti Soosaare mälestusteraamatut „Lase vareseid! Raamat eilse Eesti elust.“ Tallinn, 2006.

5 Vast esmakordselt on teda rohkem esile tõstetud Peeter Linnapi ülevaateartiklis Eesti fotograafiast 1900–1940. Eesti kunsti ajalugu 1900–1940. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia 2010, 546j. Vt ka Soosaar võtab ülesse kõik. Kutselise fotograafi pilte eesti ajast. Kultuur ja Elu, 1992: 5, 56–60. Autor tänab abi eest Merilis Roosalu ning MTÜ-d Eesti Fotopärand (Eesti fotograafide elulooline andmebaas 1844–1944, <http://www.linnamuuseum.ee/eestipiltnik>).

6 Hans Soosaar. Tallinna töösusamet. Riigiarhiiv, ERA, 1569.1.2171.

Alexander Reismanni keldrikorteri sisevaade (Niguliste 10–7). Pime, niiske korter tasuta ja kaks sülda puid aastas kojamehe töö eest. 1920. aastad. AM, F 5900:5.

omandas ta Tallinna Reaalkoolis, Tallinna Õhtukeskkoolis ning Tallinna Kolledžis. Fotograafiaga hakkas ta tegelema aastal 1922, *tehes omi esimesi samme sel alal* koos hiljem rahvusvaheliselt tuntuks saanud fotograafi Nikolai Nyländeriga (1902–1981).⁷

1924. aasta septembris osales Soosaar portreefotodega Tallinnas Eesti Fotoklubi poolt korraldatud *ergutusvõistlusel algajale fotoamatööridele*, kus võitis esimese auhinna. Sama aasta novembris osales ta Fotoklubi VI fotovõistlusel, saades fotoga „Neegripoisid pildistamas“ väärika teise koha.

Aastatel 1925–1926 teenis ta Eesti lennuväes aerofotograafina ning tõenäoliselt nendest aastatest pärinevad mitmed tema pildistatud lennuvaated Eesti linnadest. Lennuväeteenistuse ajal osales ta ka nelja tööga – kolme portree ja ühe aktiga – Tallinnas toimunud rahvusvahelisel fotonäitusel.

1927. aasta jaanuaris asus Soosaar fotoreporterina tööle ajalehe Rahwaleht toimetusse. Kui see leht samal aastal kirjastusühisusele Waba-Maa müüdi, liikus ka Hans Soosaar ühisuse väljaannete – ajalehe Waba Maa, Rahwaleht ja Esmaspäew – toimetusse, kus ta jätkas tööd fotoreporterina ning oli fotolaboratooriumi tegelik juhataja. Sel ametikohal täitis ta *ühisuse väljaandel ilmuvate ajalehtede ja illustreeritud ajakirjade juures tunnustusväärset kõige mitmekesisemaid fotoreportaaži ja ateljeetööde ülesandeid*. Elamiseks sai ta ametikorteri toimetuse majas Pikk 54, kus asus ka trükikoda.

1920. aastatest pärineb Soosaare tolle aja kohta väga erandlik pildiseeria töötute ja madalapalgaliste eluasemetest Tallinnas.

⁷ Mall Parmas, Eesti fotograafi Nikolai Nyländeri loominguline tegevus kodus ja võõrsil. Tallinna Linnamuseumi aastaraamat 2000/2002. Tallinn, 2002, 155–171.

Fotod on detailselt kirjeldatud, kuid kahjuks pole teada, mis eesmärgil need ülesvõtted on tehtud ning puudub ka täpne pildistamisaeg. Samal kümnendil on ta jäädvustanud 1. mai töölisdemonstratsiooni Tallinnas. Arvestades tollase noore vabariigi ebakindlat olukorda, võib sellist teemavalikut tõlgendada fotograafi ühiskonnakriitilisusena. Samas ei viita Soosaare eluloos miski riigivaenulikkusele ning pigem võib oletada fotograafi sotsiaalset tundlikkust, mis jätkus ka järgnevatel kümnenditel. Kuna ajalehe Waba Maa näol oli 1920. aastatel tegemist vasaktsentristliku Eesti Tööerakonna väljaandega, siis võib see olla üheks Soosaare pildistamisteemade valiku põhjuseks. Samas toimetuses töötas alates aastast 1920 ka karikaturist Gori, keda sidus Soosaarega tihe sõprus.

1928. aasta jaanuaris osales Soosaar nelja fotoga – „Naislendur“, „Portree“, „Akt“ ja „Puhketunnil“ – esimesel Eesti-Soome maavõistlusel Helsingis.⁹ Seal välja pandud tööde baasil hindas kunstikriitik Hanno Kompus, et *talle paistab omane mingi meelisklev, vaatlev joon*.¹⁰ Kümnendi lõpus abiellus Hans Meeta Soosaarega (1904–1982) ning sündisid lapsed Peet (1929–1994) ja Martti (1933).

1930-ndate Eestis tegutses juba mitmeid tunnustatud ja kõrgel tasemel fotoreportereid (näiteks Karl Hinto-Hintzer, Oskar Viikholm jmt). Teise maailmasõja eelsetest Eesti pildiajakirjadest kõige tuntum on vaieldamatult Nädal Pildis, mis hakkas ilmuma 1936. aastal ning lõpetas ilmumise 1940. aasta juunipöörde tulemusena.¹¹ Samas ilmus 1920.–1930. aastatel ka mitmeid teisi fotodega illustreeritud pildiajakirju, näiteks Eesti Naine (1925–1940), Huvitav Žurnaal (1933–1940), Laste Rõõm (1921–1940), Maret (1935–1940), Taluperenaine (1931–1940) jpt.¹²

1930. aastatel pildistas Soosaar aktiivselt Eesti eluolu erinevaid aspekte. Nõnda on ta jäädvustanud elektriijaamade vaateid, Johannes Lorupi klaasitööstust, Hans Feierbachi mehaanikatöökoda ja kalatööstust Kalarannas. Samuti Narva-Jõesuu suvitajaid, näitusmesside väljapanekuid, tööliste barakke Koplis, heategevusüritusi, Poola võõrtööliste saabumist ning toimunud õnnetusi nagu Oleviste kiriku tornikiivri põlengut

⁸ Eesti Ajaloomuuseumis säilitatakse sellest fotoseeriast üle kümne ülesvõtte. AM, F 5900: 1–13.

⁹ Tegemist oli Eesti Fotoklubi ja Helsingi amatöörfotograafide näitusega, vt Kaljula Teder, Eesti fotograafia teerajajaid. Sada aastat (1840–1940) arenguteed. Tallinn, 1972, 92jj. Vt ka Mehed pimedas kambris. Esmaspäew, 18.01.1936.

¹⁰ Päewaleht, 69, 10.03.1928.

¹¹ Sellest ajakirjast on varem pikemalt kirjutatud nt Peeter Linnap, Aja pilt Eesti pildiajakirjanduses. Fotograafilise dominandiga perioodikast 1930–1960. Cheese, 2003: 3, 40–47; Livia Viitol, Ajaloo rekonstruktsioon ja ajakiri Nädal Pildis. Akadeemia, 1999: 7, 1368–1376. Vt ka Eesti Filmiarhiiv, EFA 292 (Nädal Pildis toimetuse: 1912–1940).

¹² Vt Merle Talvik, Ajakirjagraafika 1930. aastate Eestis: stereotüübid ja ideoloogia. Tallinna ülikooli doktoritöö. Tallinn 2010, 160jj.

Kilusoolamise väiketööstus Kalarannas. 1930. aastad. AM, N 7754.

Seltskond ümber baarilaua „Valgelillepäevade” peol. 1930. aastad. AM, N 9419.

Klaasipuhujad Loropi klaasivabrikus. 1930. aastad. AM, N 7759.

Eestisse tööle saavad poola töölised Eesti-Läti piiripunktis. U 1938. AM, N 7395.

Poola põllutöölised saabumine Eesti piirile. 1930. aastad. AM, N 9475.

Tänavale tõstetud töötu perekond Tallinnas Ahju tänava elumaja ukse ees ühes oma varaga. U 1935. AM, N 7390.

Poliitvangide vabastamine. Juuni 1940. AM, N 7196.

1931. aastal, Männiku laskemoonalao plahvatusohvrite matu-
setalitust 1936. aastal ja rongiõnnetust Balti jaamas. Samal ajal
avaldas ta ajakirjanduses mitmeid fotomontaaže ning jagas
nõuandeid algajatele pildistamishuvilistele.

1938. aastal suleti Waba Maa ja teda asendavaks Eesti loe-
tavaimaks päevaleheks sai Rahwaleht, mis ilmus kuni aas-
tani 1940. Pöördelisest 1940. aastast pärinevad Soosaare
pildistused näiteks demonstratsioonidest Vabaduse väljakul
ja Balti jaama kella keeramisest Moskva ajale. Samal aastal
natsionaliseeriti kirjastusühisus Waba-Maa ja nimetati ümber
Punaseks Täheks. Soosaar viidi üle uue võimu poolt asutatud
päevalehe Noorte Hääle kaastööliseks, kus avaldati mitmeid
tema fotosid Johannes Varesest, Andrei Ždanovist, Johannes
Lauristinist jt kommunistidest.

1940. aasta detsembris õnnestus Soosaarel veel Tallinna Töös-
tusliku Kutseoskuse Ametis fotograafia ala meistriks regist-
reeruda, kuid kuna jätkuvalt peeti tema patuks nii teenimist
Eesti lennuväes kui paarikümneaastast tööd *kodanluse pro-
pagandaaparaadis*, mobiliseeriti ta 1941. aastal tööpataljoni.
Septembris õnnestus tal vältida Kroonlinna evakueerimist
ning samal aastal alustas ta tööd Saksa okupatsioonivõimude
poolt väljaantava ajalehe Revaler Zeitung fotograafina. Selle

Balti jaam – kella keeramine ümber Moskva aja järgi. 1940. AM, N 7417.

lehe juurest vallandati ta aga 1944. aastal, kui tuli välja, et
ta oli 1940. aastal töötanud kommunistliku Noorte Hääle
fotograafina.

1944. aastal plaanis Soosaar nagu enamik teisi tollaseid foto-
ajakirjanikke läände põgenemist, kuid kui Artur Kalm jõudis

Nõukogude passi kätteandmine Tallinnas Toompuiesteel. 1941. AM, N 7418: 2.

Pärast suurt vihmaseadu vaade Viru väljakule. U 1945. AM, N 7203.

USAsse, Udo Loigum Saksamaale ja Agu Kask Rootsi, siis Soosaar jäi siiski Eestisse. Juba sama aasta septembris pildistas ta nõukogude võimu teenistuses Klooga koonduslaagri massimõrva jälgi ja sõjapurustusi linnades.

Pärast sõda töötas Soosaar Õhtulehe ja Rahva Hääle fotograafina, jäädvustades ootuspäraselt töölisdemonstratsioone ja igapäevaelu. 1948. aastal, uue peatoimetaja tulekul tembeldati ta aga kodanlikuks natsionalistiks ja vallandati. Pärast seda ei saanud ta kuni oma surmani enam ajakirjanduses püsivat tööd, vaid tegutses mitme Tallinna ajalehe mittekoosseisulise korrespondendina.

1950. aastatel pildistas ta eelkõige erinevaid kultuuriüritusi ja -töötajaid – ooperi, balleti ja teatrietendusi, sportlasi ja spordisündmusi, kunstinäituste avamisi, kunstnike juubeleid jms. Hans Soosaar suri ootamatult 12. detsembril 1961. aastal Kloogal.

Soosaare säilinud fotopärandit vaadeldes võib jääda mulje, et tegemist oli juba 1920.–1930. aastatel ühiskonnakriitilise ja vasakpoolset meelestatud piltnikuga. Samas tuleneb see tõenäoliselt eelkõige asjaolust, et olulise osa tema fotopärandist moodustavad ligi neli sada fotot ja negatiivi, mis fotograaf ise 1950-ndatel riiklikule ajaloomuuseumile müüs.¹³ Kindlasti tegi ta aga seejuures selge valiku ning nõnda pole üllatav, et domineerivad ideoloogiliselt sobivad ülesvõtted töölistest ja tööstusest, kodanliku aja kehvadest elutingimustest jms. Puuduvad aga ülesvõtted Saksa okupatsiooni ajast.

Igal juhul väärib Soosaare elu ja looming edasist põhjalikumat käsitlust. Tema näol oli tegemist ühe varaseima Eesti fotoreporteriga, kes suutis oma ametiga leiba teenida nii Pätsi ajastul kui ka erinevate okupatsioonirežiimide teenistuses, säilitades seejuures kõrge professionaalsuse ja terava pilgu ümbritseva suhtes.

¹³ Fotod pärinevad ajavahemikust 1925–1955. Samuti leidub üle 70 Soosaare foto, valdavalt ajast pärast Teist maailmasõda, Eesti Filmiarhiivis.